

JAGAMAS JÁNOS

Népzeneink kutatásának története

A megjelenés előtt álló 350 ROMÁNIAI MAGYAR NÉPDAL című kötet bevezetőjéből

A magyar népdalgyűjtés első lelkes munkásainak azokat a XVIII. századi kollégiumi diákokat tekinthetjük, akik önmaguk számára írogatták össze a korszak népi, félnépi divatos dalait. Ezeknek sorából emelkedik ki Pálóczi Horváth Ádám (1760—1820), aki a népdalgyűjtésnek első nagy úttörője volt.

Nagy jelentőségű gyűjteményét — melynek eredeti címe: *Ó- és új, mintegy ötödfélszáz énekek: ki magam tsinálmánya, ki másé* — 1813-ban fejezte be. 1953-ban Bartha Dénes publikálta kritikai kiadásban. A jelentős kútfő 357 dallamot tartalmaz, melyből a szerző 45-öt saját „tsinálmányá“-nak jelöl. A többi között találunk a Dunántúlon akkor divatozó dallamokat, a debreceni kollégiumban tanult dalokat, kuruckori és korabeli magyar dalokat. Ebből a tarkaságból következik, hogy az ötödfélszáz énekek dallamanyagának csak egy része tartozik a szorosabb értelemben vett zenefolklór tárgykörébe.

Pálóczi Horváth Ádám dallamlejegyzései fogyatékosak, de nem félrevezetők. Csak kétféle kottaértéket használ: a nagyobb hangértéket rombusz alakú fehér hangjeggyel, a kisebbet kerek fehérrel jelzi. A szegényes ritmus mellett teljesen mellőzi a kulcs, előjegyzés és előadásmód jelölését is. Pálóczi Horváth Ádám munkáját fogyatékoságai ellenére a magyar folklór és zenei múlt felbecsülhetetlen értékű dokumentumának tekinthetjük. Pálóczi Horváth Ádám első volt, aki jó ösztönrel megérezte a népi dallamok jelentőségét és értékét.

Egy-két évtizeddel későbbi keletű Tóth Istvánnak két nagyértékű kottás gyűjteménye. A második (*Áriák és dallok verseikkel*) jelentős népi anyagot is tar-

talmaz. Tóth akkor kezdett hozzá második kötetének összeállításához, amikor a Tudományos Akadémia 1832-ben felhívta tagjait népdalok gyűjtésére és beküldésére. A reformkor nagyszerű lendületének ez a kihatása nem remélt eredményekhez vezetett. Egy év alatt olyan tekintélyes mennyiségű anyag gyűlt össze, hogy több kötetre terjedő népdalkiadvány megjelentetését tűzik napirendre. Sajnos, a sokat ígérő szép terv anyagi alap hiányában meghiúsult, a gyűjtemény pedig elveszett. Kottás kiadásra később sem került sor, pedig a beküldött dallamok száma nemsokára ezerig emelkedett. Erdélyi János 1846-ban megjelentetett *Népdalok és mondák* című kiadványa túlnyomó részben csak dallamuktól megfosztott népdalszövegeket tartalmaz.

A XIX. század első feléből származik Almási Sámuel (1807—1875)* ötkötetes dalgyűjteménye (1823—1851). A kéziratban maradt gyűjteményből Szini, Bartalus és mások közöltek dallamokat. Az öt kötetből három Romániában található.

Egy kis töredék az Akadémia nyomtalanul elveszett dallamkincséből Kodály fedezett fel egy árverésen 1941 őszén. Ez a töredék Mindszenty Dániel 88 dallamból álló kéziratoss gyűjteménye. Ezenkívül eddig még csak Kiss Dénes dallamgyűjteménye került elő a Nemzeti Múzeum zenei kéziratárában. Ugyancsak az MTA kéziratárában található Udvardy Cserna János kéziratoss dalgyűjteménye a XIX. század első feléből (1832).

A Mindszenty és Udvardy felfogása között fennálló egyezésekre és különbségekre Kodály mutat rá: „Egyetértenek a népdal és műdal elhatárolásában, jelentőségének tudatában, abban, hogy a zenei rész nem mellőzhető. Kár, hogy ez a felfogás, zenés kiadványok hiányában, nem tudott már akkor gyökeret verni az irodalmi köztudatban.“

Udvardy tökéletes remekműveknek tartja főképp a dallamokat: „én a’ verfeket nem annyira sürgetném, mint a nótáikat, mert verfet legkönnyebb csinálni, de olly tökéletes nótátskát mint a’ magyar parafjt nótátskák, melly mind thema a’ maga nemében, és a’ legtökéletesebb simplicitás, — nem tudom mellyik Bécsi Componijta képes előállítani?“ — „Engem, mondom, a’ verfe nem annyira érdekel, mint a’ nótája, — ezeket kellene hát minden vármegyében öfjze fzedni és gyűjteményünkben fenntartani, mert tsak egy nóta is, a’ mi már kéfjz, a’ mi már ki van találva, és a’ semmifégből elő teremtv, drága kints. — Mennyit nem adnánk mojt l nótáért Árpád idejéből?“

Mindszenty „inkább hangsúlyozza a népdal szociális, mint esztétikai jelentőségét“ — írja Kodály. Udvardy csak abban látja a népdalok gyűjtésének célját, hogy el ne vesszenek. Mindszenty azonban tovább lát, el tudja képzelni, hogyan hat a népzene egész zeneirodalmunk további fejlődésére. Benne látja a magyar zenei eredetiség forrását, mintáját, kiindulópontját. A nemzeti zenétől pedig várja „a nemzetiség megalapítását, a hazafiság gyarapodását“, vagyis „az elidegenült művelt réteg nemzeti alapra visszatérését“.

Udvardy a dallamok tudományos rendszerezésével is foglalkozott. Olyan elvet vet fel, amely külföldön csak 60 évvel később valósul meg Zahn Johannes német zenetörténész munkásságában, a magyar zenefolklórban pedig csak a bartóki rendszerezés folytán.

* Almási Sámuel dalgyűjteményét ismertető tanulmányában Benkő András a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tulajdonában levő két kötetről számol be az Igaz Szó 1971. januári számában.

„Erdélyi János is tudatában volt a dallam fontosságának, nem rajta múlt, hogy a hozzá beküldött közel ezer dallamból csak 12 jelenhetett meg.“ (Kodály)

A XIX. század első felében a népzeneudományt a kéziratban maradt (és részben elkallódott) énekes gyűjtemények képviselik. Ebben az időszakban kivételnek számít Színi Károly *A magyar nép dalai és dallamai* című gyűjteménye, amely 1865-ben jelent meg. A kötet 200 dallamából Bartók becslése szerint „136 dallamról tételezhető föl, hogy a parasztosztályból származik“.

A kor legnagyobb méretű dallamgyűjteménye Bartalus István munkája: *Magyar népdalok, egyetemes gyűjtemény* I—VII. Budapest, 1873-tól 1896-ig. Kodály megállapítása szerint: „Ez a gyűjtemény Bartalus egy nagy tévedésének betege. Ahelyett, hogy mennél több ismeretlen dallam után kutatott volna, Bartalus feladatát abban látta, hogy mennél »szebb« zongorakísérettel ékesítse a dalokat.“ A „zongorakísérettel megterhelt“ hét kötet hatalmas anyaga részben a mások, részben a saját gyűjtéséből való.

Bartalus hét kötetének anyagából — 730 dallama közül — Bartók mindössze 411 dallamról tételezi fel a népi eredetet. Ez a hétkötetes munka minden hibája ellenére a maga korában a legjelentősebb népdalkiadványnak számított.

Arany János 1874-ben Bartalus kérésére népdalgyűjteményt állított össze ifjúkori emlékeiből, gyűjteménye 1952-ben jelent meg. A mintaszerű kritikai kiadás Kodály Zoltán és Gyulai Ágost munkájának érdeme.

A múlt századból egyetlen olyan — nyomtatásban megjelent — népzenei kiadványunk van, amely mentes a felsorolt hibáktól: Kiss Áron: *Magyar Gyermekekjének-gyűjtemény* (Budapest, 1891). A XIX. század legjobb, legmegbízhatóbb magyar népzenei kiadványa, amely Kodály szerint „európai viszonylatban is úttörő és megelőzi a németek nagy összefoglaló gyűjteményét is (Böhme Fr.: *Kinderlied und Kinderspiel*. 1893)“.

A XIX. század részben kiadatlan, részben kiadott népdalgyűjteményei, Kiss Áron gyűjteményének kivételével, nem lehettek alkalmasak arra, hogy teljes képet nyújtsanak a magyar népdalról. A dallamok nagy része vagy népies műdal, vagy idegen muzikális termék.

„Világosan akkor látunk, ha szem előtt tartjuk, hogy nálunk a XIX. században két folyamat esett egybe: egyik az a dalkultúra, amely az európai XV—XVI. századnak megfelelője, másik a népdalagyomány megismerése, ami, mint a legtöbb szellemi áramlat, egy-két emberöltőnyi késedelemmel ért el hozzánk, Európa hasonló mozgalmaitól.“ (Kodály) Az igazi népzene levegőjének az értelmiségi városi rétegek köztudatába vitele csak Bartók és Kodály munkássága nyomán indul meg.

A XIX. századi magyar népzeneutatásnak és a népi szövegek gyűjtésének az 1890-es évekig elért eredményeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a kettő között szembevetendő a különbség. A népi szöveggyűjtemények mennyisége és minősége jóval túlhaladja a népzeneutatás eredményeit.

„Ezidőre a népi szövegek gyűjtése már olyan fokra érkezett el, hogy nemcsak a valódi népi anyagnak a helyszínen való gyűjtését és változtatás nélküli pontos feljegyzését kívánják meg, a variánsok egymás mellett való közlésével együtt (amit még Erdélyi kezdetben egyévé olvasztott össze), hanem a tájszólás teljesen hű feltüntetését is. Ennek a követelménynek a lehető legpontosabb meg-

valósítására kezdi meg Vikár Béla 1894-ben*, Európában először, népdalok és balladák fonográfra való felvételét.“ (Vargyas)

Bartók adatai szerint (l. *A magyar népdal* bevezetőjét) Vikár Béla 1492 fonográfált dallamot gyűjtött (1898 és 1910 között). Ez a tekintélyes mennyiségű dallamfelvétel értékes, hiteles anyagot foglal magába a magyar nyelvterület különböző részeiről. Vikár ezzel a kezdeményező gyűjtőmunkával egy korszerűbb zene-folklor-kutatás alapfeltételeit hozta létre. Az ő nyomdokain halad Sebestyén Gyula, aki regös-dallamokat gyűjtött fonográf-fal.

Századunk elején az *Ethnographia* már közli Seprődi János *Marosszéki dalgyűjteményét*. Vikárral és Sebestyénnel szemben Seprődi János (1874—1923) zenei képzettséggel rendelkezett. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Seprődi „kimondottan népzenei érdeklődésű gyűjtő“.

Vikár és Seprődi munkásságával a magyar népzene-kutatás vízvonalstójához érkezünk. Ezután következik a legmagasabb tudományos igények jegyében a magyar zene-folklor kutatásának klasszikus korszaka. A magyar zene-folklor tudományos művelése és a valódi értelemben vett magyar népzene gyűjtésének megindulása Bartók és Kodály fellépésétől számítható (1905 — Kodály, 1906 — Bartók). Az első ösztönzést a nagyszabású munkához Vikár Béla gyűjtéséből merítették. A múlt gyűjtéseinek eredményeiből, sikertelenségeiből és tapasztalataiból okulva az első gyűjtőutak alkalmával új munkamódszert alakítanak ki, amely a legheitelesebb anyaggyűjtés mellett kiterjed mindazoknak a kérdéseknek helyszíni megfigyelésére és feljegyzésére, amelyeket Bartók később *Miért és hogyan gyűjtünk népzeneit?* (Budapest, 1936) című írásában alapos részletességgel fejtejt ki.

A múlt század legaltalanosabb felfogásával szemben, „amely a dalok szövegét tekintette fontosabbnak“, Bartók és Kodály az új felfogást követte, „anélkül, hogy a másik egyoldalúságba esett volna“. Az új felfogás értelmében a népdal a szöveg és dallam szerves egységből áll, melyet megbontani, egymástól szétválasztani végzetes hiba. „Ezek a dalok csak a dallamban élnek, tehát dallam nélkül életük felét elvesztik; igazi mivoltuk, számos sajtáságuk csakis azáltal válik érthetővé, hogy dalolásra születtek, nem elmondásra.“ (Kodály)

Meggyőződnek arról is, hogy a két elem közül a dallam az állandóbb, a szöveg a változókéonyabb, mivelhogy természeténél fogva szorosabban kötve van a társadalmi változásokhoz. Számos olyan dallamunk van, melynek eredete legalább másfél évezredre vezethető vissza, de legrégebb szövegeink is alig néhány száz évesek.

A meginduláskor a legtöbb régi hagyományt sejtető, tehát a legfélreesőbb vidékek kerültek sorra. Nyolc év múltán olyan hatalmas gyűjteménnyel rendelkeztek, hogy a sajtó alá rendezés munkálatait is megkezdhették. 1913-ban frás-beli javaslatot terjesztettek a Kisfaludy Társaság elé *Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezete* címmel. Mintegy 3400 népi dallam (3300 szöveges és 100 hangszeres darab) szigorúan pontos, kritikai kiadását tervezték, a *Corpus Musicae Popularis* elindítását. A javaslatnak csak húsz évvel később lett foganatja. A Magyar Tudományos Akadémia 1933-ban határozta el a magyar népi dallamok teljes gyűjteményének kiadását.

* Megjegyezzük, hogy a Magyar Zenei Lexikon az 1896-os évet jelöli meg a Vikár-féle fonográf-felvételek megkezdésének dátumaként. Ezzel szemben Bartók *A magyar népdal* című művének bevezetőjében Vikár népdalgyűjtéseinek időszaka: 1898-tól kb. 1910-ig.

Az első világháború végéig összegyűjtött anyag Bartók becslése szerint 7800 dallamra tehető, amely a múlt században publikált három jelentősebb gyűjteményben található 589 parasztdallammal kiegészítve elégségesnek bizonyult a magyar népdalról teljes képet nyújtó, részletesen dokumentált alapvető tanulmány elkészítéséhez. Ezt a nagy feladatot Bartók Béla *A magyar népdal* című munkájával oldja meg (Budapest, 1924). E nagyszabású rendszerező és összefoglaló tanulmány határkönek tekinthető, amely a magyar zenefolklór kutatásának első nagy klasszikus fejezetét zárja.

Közvetlenül *A magyar népdal* megjelentetését megelőző évben, 1923-ban került kiadásra egy népdalkötet, amely elsőnek közöl nagyobb mennyiségben régi népdalokat a leghitelesebb lejegyzésben. (*Erdélyi Magyarság. Népdalok*. Belső címlapján: *Erdélyi magyar népdalok*.) A kötet az újabb, tudományos igényeknek megfelelő gyűjtésekből és lejegyzésekből a legépebb, legszebb változatokat adja közre, szám szerint 150 dallamot. A dallamok közlésmódjára — régebbi gyűjtők lejegyzéseivel szemben — jellemző a legapróbb részleteket is feltáró ritmikai és dallami pontosság. A népi parlando-rubato dallamok szabad ritmusa végre hiteles formában kerülhetett az olvasó elé, a díszítőelemek, az ornamentika legrészletesebb, legpontosabb írásbafoglalásával. Ennek a kiadványnak még nem célja a stíluscsoportok megkülönböztetése és leírása. Ezt a feladatot *A magyar népdal* című munka teljesítette.

Bartók úgyszólván a magyar népzene-kutatással párhuzamosan kezdte el a szomszéd népek zenéjének kutatását. Alaposan megismerte az erdélyi román népzené dialektusait. 1913-ban jelent meg Bukarestben a bihari gyűjtés anyaga *Cântecul popular românesc în comitatul Bihor* címmel. 1914-ben az *Ethnographia* közli *A hunyadi román népzene dialektusa* című tanulmányt, majd 1923-ban Münchenben lát napvilágot Bartók máramarosi román gyűjtése *Volksmusik der Rumänen von Maramureş* címmel.

A régi népi dalkincsről Kodály a következőket állapítja meg: „Ezt a legrégebb dalréteget akár a tudós, akár a művész szemével tekintjük, sokkalta értékesebbnek kell tartanunk a XIX. századbeli név szerint ismert, vagy nem ismert szerzők termelésénél. Tudós szempontból; mert bennök kell látnunk a régi magyarság dallamvilágát, egyes darabjai százados régiség jelét viselik. A magyar lélek egy régibb állapotába világítanak bele. Művész szempontból; mert ha nem oly tarkák és tagozottak is, mint az újkori dalok, monumentálisabbak, stílusban tisztábbak, és a nyugati zene hatásaitól érintetlenebbek. A maguk nemében abszolút tökéletesek, míg az újkorban [mármint a népies műdalokban] sok a dilettantizmus. A XIX. századi nóták hangjai mellett egy darab ősi föld szaladt ki a daloló lába alól, s később mindinkább túlnyomó bennük valami energiátlan, bánatos szentimentalizmus, vagy a minden-mindegy hangulata.”

Bartók Béla a tágabb és szűkebb értelemben vett parasztzene fogalmát határozza meg. „A szűkebb értelemben vett parasztzene mindazoknak a parasztdallamoknak összessége, amelyek egy vagy több egységes stílushoz tartoznak. [...] minden tanultságtól ment embertömeg ösztönszerű alkotása. Éppolyan természeti tünemény, mint pl. az állat- vagy növényvilág különféle megnyilvánuló formái. Ennek folytán egyedei — az egyes dallamok — a legmagasabb művészi tökéletesség példái. Valósággal klasszikus példái annak, miként lehet lehető legkisebb formában, leghatékonyabb eszközökkel valamilyen zenei gondolatot a maga frissességében, arányosan, egyszóval a lehető legtökéletesebb módon kifejezni. Ezzel

szemben az úri osztálynak annyira kedvelt népies műdalai, dacára egy és más érdekességüknek, annyi zenei közhelyet tartalmaznak, hogy értékben messze elmaradnak a szűkebb értelemben vett parasztdallamok mögött.” (Bartók)

A *magyar népdal* című kötet Bartóknak és Kodálnak számos tudományos felfedezését és megállapítását tartalmazza. Már a bevezető rész tisztázza a népzene-stílusok mibenlétét és kialakulásuk hozzávetőleges tényezőit, továbbá az új, egységes népzene-stílus kialakulásának feltételeit és létrejöttének okozóit. Igen fontos a variálás folyamatával kapcsolatos tapasztalatainknak közlése, valamint a népi előadóművészet sajátosságainak felfedése. Bartók és Kodály pontos és aprólékos lejegyzése főként a régi székely népdaloknak sok olyan sajátosságát tárja fel, amelyeknek még csak nyomait sem találjuk meg a legtöbb régi feljegyzésben. Felfedik azt a tényt, hogy a Székelyföldön a régi dalokat gazdag ékítésekkel éneklék; pontosabb írásbafoglalásukra, lejegyzésükre a fonográf-felvételek nyújtának jelentős segítséget.

A zenefolklór-kutatás célját Bartók két pontban foglalja össze:

„1. parasztdallamoknak minél gazdagabb, tudományos zenei rendszerbe foglalt gyűjteményét létesíteni, elsősorban egymással szomszédos és egymással sűrűn érintkezésben levő parasztsztyályok zenei anyagából;

2. az így kapott anyagban gondos összehasonlítás alapján megállapítani az egyes zenei stílusokat, és azoknak eredetére, amennyire lehetséges, reávilágítani.“

E szempontok értelmében Bartók a magyar dallamok mellett nagyon sok román népzene-t, Kodállal közösen pedig szlovák népzene-t is gyűjtött. A tanulmány minden fontosabb megállapításánál szerepelnek a román és szlovák népzenei vonatkozások, aszerint, hogy hasonlóságot vagy eltérést mutatnak az egyes kérdések szemszögéből. Egyszerűen ez a tanulmány egyúttal az összehasonlító és az eredet kérdését kutató zenefolklór megalapozója is.

Bartók a román népzeneben tapasztalt régi állapotok példája nyomán feltételezi, hogy a magyar népzeneben is létezhetett olyan ősi állapot, amikor a népdalok funkció szerint élesen elhatárolt kategóriákra oszlottak. Ennek nyomai máig fennmaradtak. Mindmáig találunk a magyar népdalok között olyanokat, amelyeknek éneklése bizonyos szertartásokhoz, különféle alkalmakhoz, hagyományos népszokásokhoz kapcsolódik. Az 1920-ig gyűjtött anyagban Bartók a következő dalkategóriákat állapítja meg:

a) a tulajdonképpeni, alkalomhoz nem kötött dalok dallamai (lírai és balladaszövegekre) és a velük rokon táncdallamok (táncmulatságra vonatkozó, rendszerint tréfás szöveggel)

b) lakodalmas dalok

c) siratók

d) aratódalok

e) párosító- (vagy „kidanoló“) dalok

f) regősdallamok és a velük rokon gyermekjáték-dallamok.

A gyűjtőmunka második nagy szakaszában, amelyet a húszas évektől a *Magyar Népzene Tára* I. kötetének megjelentetéséig (1951) számíthatunk — a kutatás a területi, stílus- és műfajbeli kiegészítésekre összpontosult; azoknak a hiányosságoknak a felszámolására, amelyek az áttanulmányozott gyűjtések során mutatkoztak. Továbbra is nagy súlyt helyeztek a balladák gyűjtésére, a zenetörténeti korok különböző emlékeinek (kurucdalok, virágénekek, históriás énekek, diák-

dalok, egyházi népelemek, koldusénekek, különféle népi szokások, siratók, regös-énekek, gyermekjátékok) megmentésére, valamint a népi hangszeres zenére.

A fehér foltok csökkentése érdekében a moldvai csángók népzenejének felkutatására két Kodály-tanítvány, Veress Sándor és Balla Péter, majd példájuk nyomán Domokos Pál Péter egykori csikszeredai zenetanár vállalkozott. Igen fontos újabb felfedezéssel járt Lajtha László széki és Járdányi Pál kidei gyűjtése. Mindkét helységből (de különösen Székről) tömegesen kerültek elő olyan dallamok, melyek azelőtt csak ritka kivételként szerepeltek. Erről a felfedezésről Lajtha az 1943-ban megjelent *Kodály Zoltán Emlékkönyvben* számol be *Újra megtalált magyar népdaltípus* című írásában, Járdányi pedig *A kidei magyarság világi zenéje* című népzenei monográfiájában. A 16 szótagú szövegsorokból álló és — amint azt újabb gyűjtések során tapasztaltuk — a Mezősége általánosan jellemző daltípus a köztudatban, Kodály elnevezése nyomán (a bennük szereplő jaj-jaj-jaj vagy egyéb szöveg helyettesítő szócskák miatt) jaj-nótaként szerepel.

Fontosnak tartjuk még ebből a szakaszból megemlíteni Lajtha László és Dincser Oszkár székelyföldi gyűjtéseit, valamint Vargyas Lajos munkáját, aki Áj falu teljes népdalkincsét feltárta. Vargyas és Járdányi munkássága azért is fontos, mert mindketten egy-egy falu teljes népdalkincsét gyűjtötték össze népzenei monográfia készítése céljából.

A népzene kutatás második szakaszában a tudományos munka két nagyon fontos feladat megoldására összpontosul. Az egyik a népzenei kölcsönhatások, a nemzetközi kapcsolatok tudományos tisztázása, melyre Bartók vállalkozik. A másik az ősi pentaton stílus eredetének, valamint a népzene és műzene közötti kapcsolatoknak a feltárása. Ez utóbbi kétirányú munkát Kodály vállalta. Mindkét feladat kutatási eredményei a két világháború között kerültek kiadásra. 1934-ben jelent meg Bartók Béla munkája: *Népzeneink és a szomszéd népek népzeneje*, majd 1937-ben Kodály Zoltán *A magyar népzene* című műve.

Bartók munkája az első olyan nagy jelentőségű tanulmány, amely egy nép zenéjét a környező népek zenéjével összehasonlítja, és megállapítja a kölcsönhatásokat a köztük levő hasonlóságok és eltérések alapján. (A tanulmány 1935-ben Berlinben németül, 1936-ban Budapesten franciául is megjelent, majd ugyancsak 1936-ban a román és magyar népzene kapcsolatára vonatkozó részlet Bukarestben románul került kiadásra.) A népzene fogalmának meghatározása, a magyar népzene sajátosságainak összefoglalása után Bartók rátér a népzenei kölcsönhatások mibenlétének, megnyilvánulásainak kifejtésére. Ezután sorra veszi a magyarsággal szomszédos népek (német, szlovák, rutén, román, szerb-horvát) zenéjét, és mindegyiket külön egybeveti a magyarral, megállapítja a kölcsönhatások jellegét és fokát.

Aki átanulmányozta Bartóknak ezt a nagy jelentőségű munkáját, meggyőződhetett arról, hogy egy nép zenéjének alakulására, továbbfejlődésére milyen befolyással vannak a népzenei kölcsönhatások. Azt is mondhatjuk, hogy egy-egy nép zenefolklórájának gazdagságát, sokrétűségét a más népek zenéjével való menél sokoldalúbb érintkezésnek köszönheti. Idézzük a tanulmány befejező sorait:

„25—30 évvel ezelőtt akárhányszor hallhattuk idegen országbeliek szájából, hogy nincs is igazi magyar falusi zene; ami van, az szláv vagy román átvétel... Most, 30 év munkája után megpróbáltam ezeket az állításokat a lehető legnagyobb tárgyilagossággal megcáfolni. Vizsgálataim eredményét akkor is közzétettem volna, ha nem kedvezett volna nekünk. Annál nagyobb örömmel szegezek le olyan ered-

ményt, amelynél kedvezőbb alig képzelhető el. Lehetséges, hogy a jövő kutatásai egyben-másban módosítani fogják megállapításaimat. De abban erősen hiszek, hogy a dolog lényegében nem tévedtem; ez a lényeg pedig ebben foglalható össze: a magyar falu régi és új dallamanyaga magyar kultúrkincs, olyan kultúrkincs, amit nem jelenlegi szomszédainktól vettünk kölcsön, hanem amiből mi adtunk nekik.“

Szükségesnek tartjuk kiemelni azt, amit Bartók a tudós előrelátásával mond: „Lehetséges, hogy a jövő kutatásai egyben-másban módosítani fogják megállapításaimat.“ Tudatában volt annak, hogy sem az erdélyi magyar, sem pedig a román gyűjtés akkori anyaga még nem volt elég teljes ahhoz, hogy végleges választ adjon a román—magyar népzenei kölcsönhatások kérdéseire. Minden újabb kutatás újabb adatokkal igazolja, hogy a magyar népzene régi stílusú pentaton dallamai keleti eredetűek, és hogy az architektonikus szerkezetű új stílus dallamai sem származnak a szomszéd népektől, hanem különféle idegen hatások következtében keletkezett, jellegetesen magyar produktumok. Mind a két igen fontos megállapítást elsőnek Kodály tanulmányai igazolták: *Ötfokú hangsor a magyar népzeneben* (1917), *Sajátságos dallamszerkezet a cseremiszi népzeneben* (1934), de a legnyomósabban a *Magyar népzene* összefoglaló kötet *Kapcsolatok a rokon népekkel* című fejezetében a dallamösszehasonlító példák meggyőző sorozata.

A magyar népzene első fejezete *Zenei néphagyomány* címmel ismerteti a szájhagyomány és írásbeliség helyzetét, összefoglaló képet nyújt a népies műdalról, és szembeállítja a régi dalhagyománnyal. Sorra veszi és értékeli a dallamgyűjteményeket. Kodály tanulmánya a magyar népzenenek egy újabb, korszerűbb tudományos bemutatását adja. Az újabb kutatásokkal járó felfedezések ugyanis bizonyos mértékben megkívánták a bartóki rendszerezés módosítását és kiegészítését. Kodály megtartja, illetve átveszi Bartóktól az A és B osztály kategóriáját, vagyis a régi pentaton stílust és az új stílust, némi módosítással, amely a régi pentaton stílus-kategória bővítésére irányul.

Bartók a régi stílusba kizárólag csak a négysoros, izometrikus, *la* végződésű pentaton dallamokat sorolta. Sok hatsoros pentaton dallamunkról, melyeket Bartók a C-osztályba sorolt, azóta kiderült, hogy a középkori, ún. Balassi-strófák leszármazottai. Ezeket Kodály joggal helyezi vissza a régi anyagba. Egyes pentaton dallamok heterometrikus alakulatairól kiderült, hogy a kanásznóta típusára jellemző jelenségről, az egyes sorok szótagszámbeli eltéréséről van szó. Az ilyen dallamokat, melyek egyezést mutatnak a keleti rokonnépek dalaival, méltán tekinthetjük a magyar népzene ősrétégibe tartozóknak.

Ezekon kívül még találunk olyan dallamokat Bartók C-osztályában, amelyekről később kiderült, hogy a *la*-finalistól eltérő, másfajta végződésű pentaton dallamok. Kodály nyomán tudjuk ugyanis, hogy a keleti rokonnépek zenéjében, ahol a pentatónia még teljes virágzásban van, a finalis nincs egyetlen hanghoz (pl. a *la*-hoz) kötve, hanem szép számmal fordulnak elő *szó, dó és mi* végződésű dallamok is. A keleti analógiára alapozva valószínű, hogy régen a magyar népzene pentaton dallamai között többféle végződés is előfordult, nemcsak a *la* végződés. Ennek emlékét őrzi a még fennmaradt kisebb számú *szó, dó és mi* végű változat. Ezek minden bizonnyal a legrégebb réteghez tartoznak. A kodályi rendszerezésben a régi pentaton stílus dallamainak száma lényegesen gyarapodott. Ezzel szemben néhány dallamról, melyet Bartók az A-osztályba sorolt, később kiderült a másfajta, nem pentaton eredet.

Bartók B-osztályának dallamai nagyon kis eltéréssel megegyeznek az új rendszerezés megfelelő kategóriájával. Csak olyanok kerültek ki innen, amelyekről kiderült a műzenei eredet. Kodály tanulmányában a bartóki új stílus *A mai népi dallam stílusa* című fejezetben szerepel. A bartóki megállapításokat Kodály rendkívül fontos új kutatási eredményekkel egészíti ki. Igen érdekes és meggondolkoztató az a kodályi meglátás, amely a régi lejtős kvintszerkezet és a kupolás kvintszerkezet között rejő összefüggésre vonatkozik.

Alapvetően fontos az, amit Kodály az új stílus dallamainak hangsoráról a *Hangkészlet* című alfejezetben állapít meg: „De nemcsak a régi szerkezet nyomát tudjuk kimutatni újabbfajta dalainkban, hanem a régi hangrendszert is. A kvintszerkezet ötfokúsággal járt együtt, s ezt az újabb kvintszerkezet sem felejtette el egészen. Bár a zöme hétfokú dór, eol, mixolid, sőt modern dúr, éppen elég közte a tiszta, vagy alig egy-két idegen hanggal kevert ötfokú. Bizonyos fenntartással elmondhatjuk, hogy az új magyar dallamstílusnak is ez a legjellemzőbb hangsora. [...] Az új magyar dallamstílus szerves folytatása a réginek. Megvan benne — változott formák alatt — mind a két főelv: az ötfokúság és a kvintváltó szerkezet.”

A régi és az új stílussal foglalkozó, sok új megállapítást tartalmazó fejezetek után két olyan fejezet következik, amely Bartók tanulmányában nem szereplő műfajokkal foglalkozik. Az egyik a *Gyermekdal és regésének*, a másik a *Sírató*. Népzeneinknek e három fontos kategóriáját elsőnek Kodály ismerteti, és adja meg tudományos leírásukat.

A következő fejezet a *Népi kölcsönhatások* kérdésével foglalkozik, Bartók tanulmányára hivatkozva. A bartóki megállapításokat aláhúzza, és egyben újabb eredményekkel gyarapítja. „Az újabban előkerült cseremiszi adatok egyelőre a kolomejka-kérdéshez nyújtanak új szempontot. Eddig azt hittük Bartókkal, hogy a magyar kanásznótatípus a rutén kolomejkából származik. A cseremiszi anyagban nagyobb számmal vannak mind a kisebb (rutén), mind a nagyobb (magyar) formának példái. A cseremiszi sorvége ugyan majdnem mindig 3 szótagú, U U —, ami a magyarban is elég gyakori arra, hogy ne tekintsük a kéttagú sorvéget kizárólagosnak. Ez viszont a cseremiszi is feltűnik itt-ott.”

„A rutén példák mindig — — vagy ∪ — sorvégűek. Íme tehát egy jellemző ritmikus sajátosság, amely összekapcsolja a magyar és cseremiszi példákat, a ruténben nincs meg. De még jelentősebb, hogy a cseremiszi példa mind, a magyar majdnem mind ötfokú és kvintszerkezetű.

Mindkét sajátosság ismeretlen a rutén anyagban.”

A keleti rokonnépek zenéjének tüzetes vizsgálata, annak egybevetése a magyar népzenevel, valamint az eredet kérdésének megvilágítása mellett Kodály másik nagyméretű munkavállalása annak a hatásnak alapos elemzése, amelyet a műzene gyakorolt népzeneinkre. Ennek a nagyon jelentős munkának az eredményeiről számol be a *Műzene nyomai* című fejezet. Először az egyházi zene (gregorián és egyházi népének) hatásáról tájékoztat, majd a műzenének a nép ajkán fennmaradt emlékeiről nyújt addig nem ismert adatokat, mint: régi líránk töredékei a nép száján, históriás énekek nyomai, a régi nemzetközi táncdallamok hatása, a XIX. század eleji ismert szerzők dallamainak népi változatai és végül a virágénekek a nép között.

Ez a történeti összefüggéseket feltáró fejezet a folklórtudomány újabb kutatási területét nyitja meg. Ennek feltárását Kodály már a tízes években meg-

kezde. Bizonyíték rá az *Ethnographiában* 1915-ben megjelent két tanulmánya: *A hitetlen férj* és a *Három koldusének forrása*, majd 1920-ban egy újabb tanulmány: *Árgirus nótája*. „Mindhárom külön-külön területen vet fel problémákat, és mutat rá olyan távlatokra, melyekből tanítványainak egész életműve fejlődött ki, s egy-egy új tudományág.”

A tanulmány zárófejezete — *Néphagyomány és zenekultúra* — megszívlelendő tanulságokat von le a magyar népzenevel kapcsolatban. Megállapítja, hogy a magyar népzene különféle rétegződése ellenére is oszthatatlan egységet alkot. „Mert lényegében életfunkció. A nép zenei szükségletének ösztönös kielégítése. [...] Az egyes dal: igen gyakran remekmű. Nemcsak a szegények kincse, de a legmagasabbrendűek igényeit is kielégíti. Nem kezdetlegesség, hanem évezredek fejlődésben kiérlelt, leszűrődött művészet. Tökéletes, mert kiegyensúlyozott egység az a kultúra, amely létrehozta.”

Népdalainkat „eredeti környezetében megismerni keveseknek volt alkalma, mert művelt rétegünk a néptől [...] teljesen elszakadt. [...] Ehhez járul az, hogy a közönség zenében még nem tud annyira különbséget tenni jó és rossz közt, mint ahogy talán tud a népművészet többi ágában. [...] Zenei köztudatunk akkor lesz, mikor a nyolcadik millió is magáévá teszi hétmillió magyar zenei érzését, amire ma még idegenkedve néz. Ha nem áll erre az alapra, gyökértelesen hanyódik az egyetemes kultúrában vagy a nemzetközi félműveltségben.”

A népdalkincsben Kodály és Bartók népzenekutatóként meglátta a magját, alapját egy nagy nemzeti zenekultúrának, zeneszerzőként pedig megmutatta, hogyan kell azt a mai időkhöz és minden időkhöz szólóan a „magas művészet” nyelvén tolmácsolni.

Nekünk a népzene „sokkal többet jelent, mint a nyugati kultúrnépek közül azoknak, amelyek már századokkal ezelőtt magasrendű műzenét teremtettek. Náluk a népzene felszívódott a műzenébe, s ők nagy mestereik műveiben megtalálhatják azt is, amit mi még csak népzeneinkben találhatunk meg: a nemzeti hagyomány szerves folytonosságát.”

Kodály nagy jelentőségű munkája először *A magyarság néprajza* IV. kötetének 9—84. lapján jelent meg. Külön kiadásban, külön előszóval először 1937-ben látott napvilágot, majd 1943-ban megjelent a bővített, második kiadás. Újabb kiadásai 1952-ben és 1960-ban, újabb bővítések mellett Vargyas Lajos példatárát is tartalmazták. Vargyas ezt a példatárt Bartók: *A magyar népdal* és Bartók—Kodály: *Erdélyi magyarság. Népdalok* című kötetek dallamaiból állította össze, és egészítette ki néhány, újabban gyűjtött dallammal; így a kötet 495 dallamra bővült. Végére dallam- és szövegmutató került, mely szintén Vargyas Lajos munkája. 1956-ban német nyelven is megjelent (Szabolcsi Bence fordításában), majd 1960-ban angol és orosz nyelven.

A negyvenes évek elején — mint már említettük — két igen fontos népzenei tanulmány jelenik meg, amely egy-egy falu teljes dallamkincsét öleli fel. Az egyik Vargyas Lajos: *Áj falu zenei élete* (1941), a másik Járdányi Pál: *A kidei magyarság világi zenéje* (1943). E két munka — mindkettő Kodály útmutatása szerint készült — új fordulat a magyar népzene kutatásában. Aprólékos tanulmány keretében adnak tájékoztatót két falu dalkincséről, zeneéletéről. Olyan szakkérdéseket tisztáznak, amelyekre csak ilyenféle szűk területen való mély behatolással lehet választ adni. Itt említjük meg Lajtha Lászlónak három, monográfia jellegű munkáját, habár megjelenésük az ötvenes évekre tolódot. A három munka a

megjelenés sorrendjében a következő: *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés* (1954), *Széki gyűjtés* (1954), *Kőrspataki gyűjtés* (1955).

Lajtha és Járdányi olyan terület magyar népzenejét tárja fel, amelyet eddig nem ismertünk. A széki kötetnek ezenkívül elsődleges érdeme: helyi hangszeres zenéből is közöl igen értékes partitúra-lejegyzéseket. A Mezőségre jellemző háromtagú együttes (primás, kontrás, bőgős) előadásáról készült és itt közreadott partitúrák igen értékes adalékok egyrészt a népi hangszeres tánczene, másrészt a népi harmonizálás kérdéseinek tanulmányozásához.

Lajtha harmadik kötete, a *Kőrspataki gyűjtés* kizárólag népi hangszeres zenét tartalmaz. Ebből 41 darab a négy hangszerből álló (hegedű, brácsa, cimbalom, bőgő) együttes előadásáról készült lemezfelvétel* hiteles lejegyzéseinek partitúrája. Ilyen lejegyzőmunkához a lehetőséget a fonográfnál jóval tökéletesebb és nagyobb időtartamú lemezfelvételek készítése biztosította.

A két világháború között a tudományos kiadványok mellett megkezdődik a népszerűítő népdalkiadványok sorozata. A népdal kezdi elfoglalni az öt megillető helyet az iskolai ének- és zeneoktatásban is. Népzeneink java a magyar zenei anyanyelv, a zeneoktatás alapjává válik. Megkezdődik az új szellemnek megfelelő, a népdalra alapozott, új iskolai énekeskönyvek kiadása is.

1951-ben megjelenik a *Magyar Népzene Tára* I. kötete, a *Gyermekjátékok*. Ezzel kezdődik népzene-kutatásunk klasszikus korszakának harmadik nagy fejezete. Ezt a szakaszt az egyetemes kiadványok korszakának is nevezhetjük. E korszak előmunkálatait Bartók és Kodály már a harmincas években megkezdte, és közösen folytatta. Húsz év elteltével öt ilyen (ha a lakodalmas dallamokat tartalmazó két kötetet külön számoljuk, akkor hat) kötet kerül kiadásra: I. *Gyermekjátékok* (1955); II. *Jeles napok* (1953); III. *Lakodalom* (1955); IV. *Párosítók* (1959); V. *Síratók* (1966).

A világ minden táján, ahová csak eljutottak ezek a kötetek, a szakemberek a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak a *Magyar Népzene Tára* szerkesztőségének munkájáról. A közlés menetével szemben bizonyos fokú elégedetlenséget érzünk. Húsz év óta várjuk népzeneink legfontosabb rétegének, az alkalomhoz nem kötött, tulajdonképpeni népdalnak egyetemes kiadását, de a mai napig egyetlen ilyen kötet sem jelent meg. Némileg kárpótol, hogy 1961-ben olyan munka megjelenésének lehettünk tanúi, amely népzeneink alkalomhoz nem kötött dalait a legtipikusabb változatokkal mutatja be. Ez a munka Járdányi Pál és munkatársai (Pál Máté, Olsvai Imre, Rácz Ilona, Sárosi Bálint és Vig Rudolf) *Magyar népdaltípusok* című kétkötetes kiadványa, melyhez Kodály Zoltán írta az előszót. Járdányi és munkatársai mintegy 60 000 változathoz válogattak. A kiadvány rendezését sok évi kísérletezés folytán kialakult elvek szerint végezték el. A rendezés alapja a dallamvonal iránya — a dallamsorok magassági viszonya egymáshoz. Ilyen alapon minden más rendszerezéssel szemben nagyobb a biztosíték arra, hogy a rokon dallamok egymás közelébe kerülnek. Járdányi bevezetőjében így ír erről: „Ez lesz az alkalomhoz nem kötött dallamok rendje a *Magyar Népzene Tárában* is. [...] Gyűjteményünk két kötete e tekintetben a *Magyar Népzene Tára* későbbi 15—20 kötetének előfutára, hírmondója, sűrített kivonata, amelyben rendbe rakva bemutatjuk a magyar népzene dallamtípusait. [...] Dallamrendünk — úgy gondoljuk —

* A széki anyag is hanglemezfelvételtől készült lejegyzés.

nemcsak a tudomány embereinek mond valamit: minden kottaolvasónak szemléletes, szuggesztív képet ad arról, hogy milyen a magyar népzene.“

Az első kötet a régi, a második pedig az újabb stílusú dalokat foglalja össze. A második kötet végén függelék sorolja fel azokat a dalokat, amelyek egyik kötet anyagába sem tartoznak szervezesebben, amelyek „fállábal még a népdalok, de féllábal már a népies műdalok talaján állanak“.

A *Magyar népdaltípusok* két kötetét Kodály előszava szerint „népszerű, de szigorúan tudományos elvek szerint készült dalgyűjtemény“, amely „rendszeres áttekintést nyújt, mintegy keresztmetszetet, eligazítást a népdal rengetegében“. Ez a kiadvány a legújabb tudományos kutatások eredménye. Minden eddigi munkánál pontosabban határozza meg a népdal stílushatárát, és választja el az átmeneti alakulatoktól. Eddigéle a legközérhetőbb tájékoztató a magyar népdal osztályozásában elért tudományos eredményekről. Tudományos pozitívumai mellett természetesen éppen a tudomány szempontjából nem tekinthetők véglegesnek, teljesen kimerítőnek a *Népdaltípusok* két kötetét. Hiányoznak például a mezőégi jaj-nóta típusának jellemző példái vagy a csángó anyag több tipikus dallama.

A két kötethez egy harmadik társul, a népies dalok (ún. magyar nóták) kötetét Kerényi György szerkesztésében. Hasonló kiadványnak a népdalkutató eddig léptenyomon hiányát érezte. A szakember mellett azonban a nagyközönség számára is fontos olyan tájékoztató, amelynek segítségével megismerhetik a lényeges különbségeket népdal és népies műdal között. E különbségek ismerete az általános műveltség mai szintjéhez nagyon is hozzátartozik.

Ebből a korszakból még egy, minket közelebbről érintő munka említését tartjuk fontosnak, Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjámín *Csángó népzene* című kétkötetes kiadványát.

A Népzene Tára sajtó alá rendezésével párhuzamosan sok minden tisztázni-valója van a népzene kutatásnak. A tudományos részletmunkák között könyvterjedelmű és annak megfelelő jelentőségű közlések is vannak. Különösen fontosak a népzene történeti kapcsolatainak felderítésére vonatkozó kutatások. Ezek között kiemelkedő szerepe van Rajeczky Benjámín *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et Sequentiae* (1956), Csomasz Tóth Kálmán *A XVI. század magyar dallamai* (1958), valamint Papp Géza *A XVII. század magyar dallamai* (1970) című munkájának. A népzene kutatás területének bővítése ügyében igen jelentős Sárosi Bálintnak a hangszeres zenekutatást megalapozó két könyve, a *Die Volksmusikinstrumente Ungarns (Handbuch der Europäischen Volksmusikinstrumente I., L. Redigiert von Erich Stockmann und Ernst Emsheimer. Leipzig, 1967)* és a *Cigányzene* (Budapest, 1961). Ugyancsak részben a népzene kutatás bővülését jelenti a rohamosan fejlődő néptánckutatás is.

A romániai magyar zenefolklor-kutatás

A romániai magyarság zenefolklorja kutatásának biztosításáról államunk intézményesített formában gondoskodott. 1949 tavaszán létrejött a bukaresti Folklor Intézet kolozsvári osztálya, melynek elsődleges feladatú a romániai magyar és más együttlakó nemzetiségek folklorjának kutatását tűzték ki

Bartók és Kodály tanításait szem előtt tartva kezdődött el a gyűjtőmunka, amely hosszabb időre az Intézet legsürgősebb feladatának számított. Legfőbb törek-

vésünk az volt, hogy a lehető legrövidebb idő alatt gazdag, sokrétű gyűjteményt hozzunk létre. E cél érdekében az Intézet a gyűjtés munkájába erre alkalmas, képzetesebb főiskolai, hallgatókat is bevont. A jövőbeni folkloristák képzése érdekében a gyűjtőutakat dallamlejegyző gyakorlatok, a gyűjtőmunkához szükséges tájékoztatók előzték meg. Ez a tevékenység, amellyel hogy nagyban hozzájárult a gyűjtések mennyiségi gyarapodásához, néhány év leforgása alatt jelentősen csökkentette a szakkáderek hiányát is.

A szépen gyarapodó gyűjtemény, az új gépi felvételek lehetővé tették a népzenei audiók, folklór tárgyú előadások rendszeresítését. A nevelőmunka kiterjedt a közönség nevelésére is. Az előadások tárgyköre kibővült a népzenei és műzenei kapcsolatok, kölcsönhatások tematikájával. A gépi felvételek bemutatása mellett az Intézet gyakran hozott be Kolozsvárra kiváló falusi énekeseket, hogy a diákok és a városi közönség élő előadásban is megismerhesse zenei anyanyelvünk jellemző dallamait.

A technikai berendezések fokozatos gyarapodása és korszerűsítése (elektromos fonográf, decelitlemez-vágó felvevő készülék, majd a magnetofon) sokat lendített az újabb gyűjtőtevékenységen mind mennyiség, mind pedig minőség és sokrétűség szempontjából. Különösen a magnetofon használata vált nagyon áldásossá, mert lehetővé tette a nagyobb terjedelmű, sok versszakos népdalok és balladák teljes felvételét.

A gyűjtőmunka távlati terve: minden magyarlakta vidék népzenéjének a lehető legteljesebb felgyűjtése. Az évtizedekre tervezett gyűjtőmunkánál a területek megválasztásában több szempont érvényesült. Legsürgősebbnek a kihalóban levő ősi dalok gyűjtését, megmentését tekintettük. Ezért jóval többet kutattunk olyan területen, ahol a régi anyag létezésére biztató jel mutatkozott. Ily módon sorra kerültek olyan vidékek, ahol Bartók, Kodály és tanítványaik már gyűjtöttek, és olyan vidékek is, ahol gyűjtő még egyáltalán nem járt.

A gyűjtési terület állandó bővítése mellett, vagyis a horizontális kutatással párhuzamosan, vertikális kutatásokat is végeztünk. Két falu, a Kalotaszeg szívében fekvő Inaktelke és a moldvai Trunk teljes dallamkincsét is összegyűjtöttük falumonográfiák készítése céljából.

A falumonográfiák mellett személyi monográfiákat is terveztünk. Így került sor két nótafa teljes dalismeretének összegyűjtésére is (amellyel, hogy az inaktelki gyűjteményben már több énekes teljes dalismerete is szerepel). A régi, alkalomhoz nem kötött dalok gyűjtésére való törekvés mellett igyekeztünk kiterjeszteni a kutatást a népzene minden ágára. Különösen a népszokások dallamainak megmentésére törekedtünk. Ebből is főleg azokéra, amelyek csak egyes vidékeken élnek még, mint pl. a sirató, regölés, arató, lakodalmas.

A felvevő eszközök tökéletesítésével sor kerülhetett a népi hangszeres zene, népi hangszeres együttesek teljes repertoárjainak összegyűjtésére is. Ugyancsak a technikai felszerelés javulásának hatására fokozódott a gépi felvételek mikroszkopikus lejegyzésének tempója. Ez tette lehetővé az első dallampublikáció, a *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című kötet megjelentetését (1954-ben). A szépen gyarapodó gyűjtemény lehetővé tette a dallamrendszerező munka elkezdését. Ugyancsak a gyűjtések eredménye bátorított fel arra az elhatározásra, hogy a népszerű kiadványnak szánt csángó kötet után egy nagyobb méretű tudományos jellegű kiadvánnyal keresztmetszetet adjunk a romániai magyarság népzenéjéről az Intézet első hat évének munkája alapján.

Jelen munkánk mindazon vidékeket felöleli, ahonnan az első hat évben gyűjtöttünk. A dallamanyag kiválogatásakor igyekeztünk egy vagy több dallam-példát közölni minden változatsoporból. Nem minden esetben érvényesítettük az esztétikai szempontokat (a népszerűsítők figyelmét erre külön felhívom!). Előfordult ugyan, hogy némely változatsoportban nem találtunk teljesen ép példát. Ilyenkor a tudományos szempont volt a döntő. A kifogásolhatóbb változatok csak a teljesebb képre való törekvés céljából mint tudományos adatok szerepelnek. Az első hat év gyűjtése minőség és tudományos érték szempontjából itt-ott még eléggé tarka, olykor fogyatékos, hiszen a meginduláskor csaknem valamennyien kezdők és félig-meddig tapasztalatlanok voltunk.

Ez időszakban győződtem meg arról, mennyire nincs igazuk azoknak, akik a zenefolklor gyűjtését másodrendű feladatnak tekintik, s akik szerint ezt a munkát bárkire rá lehet bízni. Hogy mennyire nem másodlagos feladat a gyűjtés, és hogy erre a feladatra elsősorban a legképzettebb szakemberek hivatottak, arra éppen Bartók és Kodály életműve a legnagyobb bizonyíték. Ennek az álláspontnak értelmében és szellemében igyekeztünk a gyűjtőmunka minőségi szintjét állandóan emelni.

A közlésre alkalmasabb változatok közül legtöbbször a gépi felvételeket részesítettük előnyben. Az ideális az lett volna, ha minden közölt dallam gépi felvételtől lejegyzett formában szerepelne. Ettől azonban el kellett térnünk, ugyanis az Intézet leltárában 1955. X. 1-ével bezárólag 9438 szereplő, magyar szöveggel énekelt dallamból gépi felvétel csak 1433 dallamról létezett. Ezért kötetünkben 90 dallam csak helyszíni lejegyzésben szerepel, a többi 260 dallam gépi felvételt lejegyzése.

A válogatás munkájában másik szempont a minél gazdagabb díszítőelemekkel énekelt dallamok közlése volt. Tekintettel voltunk arra is, hogy a ritkaságnak számító változatokból minél több szerepeljen. A megszokottabb és általánosabb dallamfordulatokat tartalmazó példák mellett nem mulasztottuk el a frissebben ható, szokatlanabb változatok közlését sem.

Munkánkat *zenei* kiadványnak tekintjük, ezért a válogatást ennek megfelelő szempontok határozták meg. Ahol lehetett — különösen a balladák esetében — természetesen tekintetbe vettük a szövegközlés szempontjait is: az épebb, teljesebb szövegeket részesítettük előnyben. A válogatáskor vigyáztunk arra, hogy minden vidék, ahol gyűjtöttünk, a gyűjtések arányához és minőségéhez mérten képviselve legyen.

Az alkalomhoz nem kötött, tulajdonképeni népdalok mellett kötetünkbe felvettük a következő népi szokásokhoz, alkalmakhoz kapcsolódó dalokat: lakodalmas énekeket, párosítókat, aratóénekeket, egy óesztendei éneket, siratót, kolduséneket és gyermek játékdalt. Azoknál a dallamoknál, amelyeknek változatai megtalálhatók Járdányi *Magyar népdaltípusok* című munkájában, vagy a Kodály—Vargyas-féle *Magyar népzene példatárában*, feltüntetjük a számokat, melyek alatt e változatok az említett munkákban megtalálhatók. A függelékben külön statisztikát készítettünk a régi ötfokú és külön a régi nem ötfokú dallamokról. Külön soroljuk fel azokat a példákat, melyeknek változatai sem Járdányinál, sem Kodály és Vargyas példatárában nem szerepelnek.

A dallamok eredetének kérdésével itt nem foglalkozunk. Elsődlegesnek tartottuk azt, hogy — függetlenül a dallamok eredetétől — bemutassuk a szöveggel énekelt dallamok minden típusát, melyet nálunk ismernek, és ilyenformán nyújtunk tájékoztatót mind a szakemberek, mind a nagyközönség számára zenefolklorunk

helyzetéről. Bármely átvett dallam, melyet az átvevő közösség saját nyelvű népi szöveggel társít, egyúttal át is lényegül, elterjed, és immár szervesen beletartozik az átvevő nép zenefolklórájába. Hiszen az élő zenefolklór állandó mozgásban, változásban lévő valóság, tehát egyben az egymással érintkező népek dallamainak állandó csereberéje, kereszteződése is, mely folyamat ösidőktől fogva tart. Az eredet kutatásánál fontosabbnak tartjuk feltárni, mi az, ami megtalálható egy nép zenéjében, milyen az illető népzene arculata, mennyire egységes vagy sokrétű. Pusztán ennyi a célunk: tudományos adatokat közzétenni a lehető legnagyobb tárgyilagossággal.

A teljes képnek ez alkalommal csak egyik felét nyújthatjuk: azt, amelyik a létező régi dallamokról tájékoztatja az érdeklődőt. Hiszen az új stílust itt csak 46 dallam képviseli. Mint említettük, a gyűjtésnek ebben az első szakaszában, melyből dallamaink származnak, a legnagyobb gondot a régi anyagra fordítottuk. Tettük ezt elsősorban azért, mert a régi dalok sok helyen kiveszőfélben vannak. Igyekeztünk tehát minél több kincset megmenteni a pusztulástól. Az új stílus ezzel szemben élő és virágzó, hosszabb idő múlva is megtaláljuk a nép ajkán. 1955 óta az újabb gyűjtések az új stílus területén is sok mindent pótoltak, ami hamarosan egy kiegészítő kötet elkészítését indokolhatja.

A gépi felvételek lejegyzésekor a legaprólékosabb részletek feltárására törekedtünk, ami több esetben eléggé bonyolult kottaképet eredményezett. Ne lássunk ebben holmi szakmai túlzást. Gondoljunk inkább arra, hogy a magnetofon nyújtotta tökéletesebb felvételek több olyan részletbe világítanak bele, amelyek még a fonográf-felvételeknél is rejtve maradtak. A technikai lehetőséget igyekeztünk kihasználni, és nem sajnáltuk az időt, amelyet ezekre a mikroszkopikus lejegyzésekre áldoztunk. Azt, hogy egyes esetekben átléptük-e a határt, melyen túl minden további részletezés célszerűtlenné válik, nehéz eldönteni. De van-e egyáltalában ilyen határ, és ha igen, érvényes marad-e holnap is?

A 350 romániai magyar népdal jellege szerint a régebbi népdalkiadványok közül Bartók—Kodály *Erdélyi magyarság. Népdalok* című kötetéhez áll talán a legközelebb. Mindkettő egy kisebb terület magyar népdalaiból merített: a Bartók meghatározta negyedik dialektus-területről, amely a legtöbb régi dallamot őrizte meg a legépebb formában. Mindkét kötetben közös a dallamok szótárszerű elrendezésének elve, valamint a dallammutatók összeállításának módja és a dallamok *g*¹ záróhangra való helyezése is (néhány kivételtől eltekintve). A két gyűjtés között — amelyből a dallamközlések származnak — harminc-negyven éves időkülönbség van. Ezért a két kötet anyagában található változatok, rokondallamok (különösen az azonos vagy egymáshoz közel eső helységekből származók) összehasonlításából az érdeklődő sok érdekes tapasztalatot meríthet, sőt következtetéseket is vonhat le; pl. azzal kapcsolatban, hogy Székelyföld népzenejének ősi rétege milyen volt az első világháború előtt, és milyenné lett a második világháború után. A moldvai anyaggal kapcsolatosan sok tanulsággal szolgálhat a Domokos Pál Péter kötetével való egybevetés is.

A második világháború után, különösen az ötvenes években, növekvőben volt nálunk a népdal iránti érdeklődés. Ennek az érdeklődésnek új lendületet adott a zenefolklór tanításának hivatalos bevezetése a Zeneművészeti Főiskolán, a Folklór Intézet létesítése és az ezzel párhuzamosan meginduló népdalkiadványok. Ez a felfelé ívelő lendület azonban a hatvanas évek körül megtorpant, és csaknem egy évtizedes hanyatló időszak következett. Napjainkban a hullámvölgyet mintha

új lendület követné, és mintha a népdallal szemben, megnyilvánult közönyt új élenkülő érdeklődés váltaná fel. Öröndetes tény, hogy a mondvacsinált tandalok helyébe az új iskolai énekkönyvekbe is a népdal kerül, hogy végérvényesen elfoglalja megillető helyét az általános iskolai ének- és zeneoktatásban. Ugyancsak biztató a népdal iránti érdeklődést támogató, mind szélesebben terjedő új kórusmozgalom.

Ezeket a sokat ígérő szellemi megmozdulásokat a zenei analfabetizmus fel-számolásának munkája kell hogy kövesse, melynek, első lépéseit többek között az új kórusmozgalom keretében igyekszünk megtenni. Ennek a hosszabb időre tervezett feladatnak a teljesítéséhez elsősorban a zenei anyanyelv, a népdal jelenti a legbiztosabb alapot.

A szellemi fellendülés ügyét kívánjuk szolgálni a *350 romániai magyar népdallal* is. Célja ugyanaz, mint minden más népzenei kiadványunk: zenekultúránk erősítése, fejlesztése a népdal révén. Munkánk híven szolgálja tehát zenei anyanyelvünk megismerését, terjesztését a nagyközönség körében. Szolgálja továbbá a jövő zenei köztudatának kialakítását és olyan szintre emelését, amely néhány nemzetnél már évszázadokkal előbb megvalósult. Kívánatos ezért, hogy a közérdeklődés a zenefolklor irányába is fejlődjék.

A népdalt ne tekintsük ócskaságnak, mint egyesek hirdetik, hanem a művészi tökéletesség örök mintaképeinek, amely soha nem lehet elavult, hanem örök modern, melynek kikristályosításán az egész nép munkálkodott, a régmúlt idők hagyományában gyökerezik, a jövőbe mutató kimeríthetetlen szellemi-lelki erőforrás.

Amellett, hogy a népdal a nép lelkivilágának, szellemi megnyilvánulásainak talán legszebb, legspontánabb kifejezője, egyben annak karakterét is híven tükrözi. Ezért a népek megismerésének egyik fontos eszköze lehet. A népek közötti barátság, testvériség kiépítésében a népdalnak igen jelentős szerepet tulajdonítunk. Éppen ezért reméljük, hogy a népdal kultuszának fejlesztésével egyben a népek közötti testvériség eszméjét is fejlesztjük.

IRODALOM

- Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből. Kritikai kiadás. Jegyzetekkel sajtó alá rendezte: Bartha Dénes és Kiss József. Budapest, 1953.
- Kodály Zoltán: Magyar zenei folklore 110 év előtt. Budapest, 1943. *Magyarságtudomány*, II. évf. 3—4. 274—379.
- Kodály Zoltán: A magyar népzene. Budapest, 1937., 1943., 1952., 1960.
- Kodály Zoltán: Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezete. Budapest, 1913.
- Vargyas Lajos: A magyar népzene kutatás. Budapest, 1949.
- Kodály Zoltán: Magyar népzene. Budapest, 1931.
- Kodály Zoltán: Nagyszalonta népdalkincse. Budapest, 1923.
- Bartók Béla: A magyar népdal. Budapest, 1924.
- Kodály Zoltán: Ötfokú hangsor a magyar népzeneben. Budapest, 1917.
- Bartók Béla: Népzeneink és a szomszéd népek népzeneje. Budapest, 1934.
- Járdányi Pál: Magyar népdaltípusok. Budapest, 1961.